

İZMİR BUCA'DAKİ TARİHİ LEVANTEN KONUTLARININ YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ VE SOYLULAŞTIRMA¹

Maide UĞUR²

Gazanfer KAYA³

Özet

Kentler, sadece bir fiziki mekân olmayıp, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel birçok unsuru içerirler. Kentlerin yapıları ve işlevleri, bu unsurlardaki değişimlerden etkilenmektedir. İzmir hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde, kentleşme dinamiklerinin son derece öne çıktığı bir yerleşim yeri olmuştur. Özellikle de 19. yüzyılda sanayi kapitalizmi ile kurulan ilişkiler, İzmir kent yapısında Levanten konutları gerçekliğini daha da görünür hâle getirmiştir. Kent belleği açısından önemli bir yere sahip olan bu konutlar, yeniden işlevlendirme ve soylulaştırmaya uğramışlardır. Bu çalışmada, yeniden işlevlendirme ve soylulaştırma süreci bağlamında, Buca'daki Levanten konutları, disiplinler arası bir bakışla incelenmiştir. Araştırma kapsamında tescilli 109'dan fazla konuttan yeniden işlevlendirilmiş 55 konut ele alınmıştır. Buca Levanten konutları örnek olay incelemesi üzerinden nitel araştırma yönteminin görsel analiz, yapısal tespit, gözleme dayalı teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Günümüz Buca'sında bu konutlar eğlence, eğitim, ticaret, konaklama ve kamusal alanda hizmet vermektedir. Özellikle hizmet ve eğlence sektörü için yeniden işlevlendirilen Levanten konutlarına yapılan müdahaleler, kültürel bir miras olan tarihi dokuyu zedelemektedir. Kentsel bellekte önemli bir yere sahip olan tarihi yapılar yeniden işlevlendirme sırasında bir "ürüne" ve pazar aracına dönüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Buca, Levanten Konutları, Yeniden İşlevlendirme, Soylulaştırma.

Araştırma Makalesi | Geliş Tarihi: 29.07. 2022 - Kabul Tarihi: 11.12.2022

Uğur, M. & Kaya, G. (2022). "İzmir Buca'daki Tarihi Levanten Konutlarının Yeniden İşlevlendirilmesi ve Soylulaştırma". Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), Sayı 12, s. 176-215.

1 Bu çalışma, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Kent Araştırmaları Enstitüsü'nün iş birliği ile 16-18 Mayıs 2022 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen 7. Kent Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildirinin, ek literatür okumalarıyla geliştirilerek ve gözden geçirilerek makale biçimine dönüştürülmesiyle oluşturulmuştur.

2 Mimar, Dokuz Eylül Üniversitesi, E-Posta: mmaideugur@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5676-0058.

3 Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, E-Posta: gazanferky@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8236-4419.

RE-FUNCTIONALIZATION AND GENTRIFICATION OF HISTORICAL LEVANTINE HOUSING IN BUCA, İZMİR

Abstract

Cities are not only physical spaces, but also they contain economic, social, political and cultural elements. The structure and functions of cities are affected by the changes in these elements. İzmir has been a settlement where urbanization dynamics were extremely dynamic both in the Ottoman and Republican periods. Especially in the 19th century, the relations established with industrial capitalism made the reality of Levantine dwellings more visible in the urban structure of İzmir. These houses, which should have an important place in terms of urban memory today, have undergone re-functioning and gentrification. In this study, Levantine dwellings in Buca were examined in order to be understood the refunctioning and gentrification process better. Within the scope of the research, 55 re-functioned houses from more than 109 registered houses were studied. In this study, visual analysis, structural determination, and observation-based techniques of qualitative research method were used through case study. In today's Buca, these houses serve for entertainment, education, trade, accommodation, and public service. In particular, interventions to Levantine residences, which are repurposed for the service and entertainment sector, damage cultural heritage. Having an important place in urban memory, historical places turn into product and market tool because of re-functioning.

Keywords: İzmir, Buca, Levantine Houses, Refunctioning, Gentrification

Giriş

*Yeniden yapılandırılmış bir ekonomi
yeniden yapılandırılmış bir yapıyı içerir.*

Neil Smith⁴

İnsanlık tarihi için devrim olarak nitelendirilen kentsel mekânların ortaya çıkışı, yaklaşık olarak 5000 yıl öncesine tarihlenmektedir. Kentsel mekânlar ve kentleşme, artık günümüz toplumlarının temel bir gerçekliğidir. Mike Davis *Gecekondu Gezegeni* adlı eserinde, özellikle de gelişmekte olan dünyada nüfus patlaması yaşayan kentleri vurgular (2010: 19). Kentlerin heterojenliği, yoğunluğu ve sosyoekonomik işlevlerinin karmaşıklığı, kentleri dinamik bir varlığa dönüştürmekte ve görünümelerini etkilemektedir. Nitekim kentsel planlamaya ilişkin tartışmalarda “dikey mimari” ve “yatay mimari” gibi sıkça ifade edilen terimler de kentteki konut yapılaşmasının ne denli gündem oluşturduğunu göstermektedir. Kuşkusuz kentsel mekâna ilişkin bu plan ve pratikleri, ekonomi politikten bağımsız düşünmek olanaksızdır.

Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan İzmir, son on yılda dikey yapılaşmanın ve büyük ölçekli kent merkezi projelerinin ivme kazanması ile yeni bir silüete bürünmüştür. Bu yeni görünüm kentin tarihi ve belleği açısından dikkat çekici bir tartışma alanını oluşturmaktadır. İzmir, sosyolojik ve mimari tarihinin mirası olan tarihi konutlara sahip eski

4 N. Smith & P. Williams, Kentin Mutenalaştırılması, 2015: 49.

bir yerleşim yeridir. Nitekim İzmir, öncesinde ticari kapitalizme ve 19. yüzyılda ise sanayi kapitalizmine hammadde ve pazar ülkesi olarak eklenilen Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir liman kentidir. Uluslararası sermaye akışı ve pazar ilişkileri, Avrupalı tüccar ailelerinin İzmir'e yerleşmesini ve yapılı çevre oluşturmalarını getirmiştir. İzmir'de yaşayan Levantenlerin sahip olduğu konutların kentleşme dinamiklerine bağlı olarak geçirdiği değişim bu çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Özellikle de bu çalışmada son kırk yıla damgasını vuran neoliberal kentleşme sürecinden, bu konutların nasıl etkilendiğine odaklanılmaktadır. Bu noktada toplumdaki değişimlerin konuttaki izini görebilmek için belli bir dönem kesitinin alınması uygun görülmüştür. Dolayısıyla çalışma kapsamında İzmir kenti Buca İlçesinde bulunan Levanten konutlarının tarihsel süreçteki değişimleri ve bu yapı gruplarının günümüz kullanımları elde edilen mimari/sosyolojik bulgular bağlamında analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı bağlamında şunları ifade etmek yerinde olacaktır:Tarihi kent merkezlerinin yeniden işlevlendirilerek kente dahil olması son yirmi yıllık dönemde daha da baskın olarak öne çıkmıştır. Çalışmanın amacı tarihi kent öğelerinin bütüncül korunması ve tarihi/kentsel bellek algısının yitirilmemesi üzerine inşa edilmiştir.. Yeniden işlevlendirme yapının özgünlüğünü ne kadar korumaktadır? Koruma adı altında yapılan restorasyon çalışmaları bölgede yaşayanları ne kadar etkilemektedir? Yeniden işlev kazanan yapı gruplarının çevresindeki konut dokularındaki kira artışı bölgedeki insanların yaşam koşullarına müdahale etmiş midir? Eğer ettiyse bu soylulaştırmanın bir sonucu mudur? Yapılara yapılan müdahale koruma amacı mı gütmektedir yoksa satılması için bir ürün haline mi getirmektedir? Çalışmamızda bu sorularına cevaplar aranmaktadır. Bu bağlamda yukarıda da değinildiği üzere, yeniden işlevlendirilmeye uğratılan Buca Levanten konutları örneklem alan olarak seçilmiştir.

Kentleşme, Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma

Kentleşme yalın anlamıyla bir ülkenin/bölgenin/ilin kentlerinde yaşayan insan sayısı ile ilişkili olarak kullanılan bir terimdir. Kentleşme dinamik bir karaktere sahip olup, kentlerde yaşayan insan sayısını betimleyen niceliksel/demografik durumlar zamanla değişim gösterdiği gibi, kentler niteliksel olarak da değişirler. Bir ülkenin toplumsal yapısındaki değişimler, mekânsal değişimler üzerinde oldukça etkilidir. Kıray, kentleşmeyi her şeyden önce nüfusun büyük oranının tarımdan ve topraktan kopup tarım dışı alanlarda, sanayilerde hayatlarını kazanmaya ve yaşamaya başlamaları olarak tanımlamaktadır (1982: 57). Keleş'e göre ise kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi sürecidir (1998: 80). Bu bağlamda kentleşme bir sonuç olduğu gibi, kentleşmeye bağlı ortaya çıkan ekolojik, fiziki, mimari, sosyal, ekonomik ve kültürel durumlar, aynı zamanda kentleşmenin neden yönünün de olduğunu göstermektedir.

Kentleşmenin şekillenmesi göç hareketliliği önemli bir yere sahiptir. Sencer'in ifadesiyle kentleşme her şeyden önce demografik bir olaydır. Kentsel alanlarda nüfus, doğumla birlikte arttığı gibi göç ile de bu artış önemli ölçülerde sağlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde doğurganlık eğilimleri genellikle azaldığı için, kentleşmede

nüfus daha çok kırsal alanlardaki göçler ile beslenir. Dolayısıyla kent nüfusunun büyümesi doğal artış ve göç ile sağlanır (1979: 2). Bu anlamda tarımda kapitalistleşme ve makineleşmenin öne çıktığı kırsal yerleşim yerlerinden kentlere doğru bir iç göç süreci, sanayileşen veya geç sanayileşen pek çok ülkeye deneyimlenmiştir. Nitekim Batı'nın toplumsal yapısında büyük dönüşümlere yol açan sanayi devrimi, kentleşme açısından da bir devrimdir. Hızlı kentleşmeye bağlı olarak kentlerde biriken milyonlarca insanın gıda, barınma, istihdam gibi ihtiyaçlarını karşılayamama noktasında ortaya çıkan kentsel sorunlar, 19. yüzyıl Batı'sının temel bir görünümünü oluşturmuştur. David Harvey, Paris-Modernitenin Başkenti kitabında 1850'lerin ortasına ait Paris'inin çevresindeki gecekondu fotoğrafına yer vermiştir (2013: 171). Süreç içerisinde Batı'daki hızlı kentleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal sorunlar belli ölçülerde aşılmış olup, günümüze geldiğimizde gelişmiş ülkelerdeki nüfusun büyük bir kısmı kentlerde yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ve de gelişmemiş ülkelerde ise kentleşme dinamiği belli ölçülerde devam etmektedir. Bu ülkelerin kentleşmesi sanayileşmeye bağlı planlı ve kontrollü gerçekleşmediğinden, birçok toplumsal sorun yaşanmaktadır. Yine neoliberal küreselleşmeye bağlı olarak bu ülkelerin mevcut ekonomik dengelerinin değişmesi, kırsal yapıların hızla çözülmesine neden olmuştur. Bir başka deyişle kırsalda belli ölçülerde tutunma olanağını yitirip yoksullaşan milyonlarca insan, kentlere göç etmiş ve göç etmeye devam etmektedirler. Bu bağlamda Davis'in pek çok örnekle vurguladığı gibi, dünya kentleşiyor, aynı zamanda dünya yoksullaşıyor! (2010).

Kentleşmiş dünya dışında, kentleşmenin devam ettiği dünyada insanların başına sokacakları bir konutun varlığı son derece önemlidir. Konutun değişim değerinin öne çıktığı kentsel alanlarda, barınma daha kritik bir sorunu ve de sermayenin mekânı üreterek birikim stratejisinde önemli bir noktayı oluşturur. Farklılaşmanın ve eşitsizliklerin mekânı olan kentler aynı zamanda farklı konut tarzlarının da mekânıdır. Bu konut tarzlarındaki farklılaşma kentin toplumsal tarihinin dünü ve bugününden bağımsız değildir. Dolayısıyla Harvey'in de vurguladığı gibi "Gelgelelim konut yalnızca barınak demek değildir, barınmanın ötesinde bir şeydir" (2015: 126). Bu bağlamda kentleşme sürecinde konutun yeniden işlevlendirilmesi ve soylulaştırma üzerinde durulacaktır.

Toplumsal değişimler kent içinde bulunan tarihi yapıları da değişime uğratar. Tarihsel süreç içinde yaşanan savaşlar, göçler, teknolojik gelişmeler, ekonomik yapılar, bireysel ve toplumsal olaylar bu değişimi tetikler. Nitekim Enlil 70'li-80'li yıllardan bu yana uluslararası düzlemde dolaşımı yöneten New York, Londra, Paris ve Tokyo gelişim sürecindeki deseni fark ederek şu saptamada bulunmuştur: "...Uluslararası piyasalarla bütünleşmiş bu yeni kentsel ekonomi farklı niteliklerde bir işgücü gerektiriyordu. Bankacılık, sigortacılık, emlak işleri, mali işler, danışmanlık, reklamcılık, yayıncılık, hukuk ve muhasebe faaliyetleri, araştırma-geliştirme, halkla ilişkiler gibi iş kollarında uzmanlaşmış, çoğunluğunu genç profesyonellerin oluşturduğu bu işgücü "yeni orta sınıfı" tanımlıyordu. Safları giderek artan yeni orta sınıfların ise değişen yaşam biçimleri, tüketim kalıpları ve kültürel tercihleri vardı. Bu tercihler doğrultusunda, kent merkezleri "gourmet" restoranların, "designer" butiklerin, "wine bar"ların etnik el sanatlarının, çeşit çeşit, özel, uzmanlaşmış ürünlerin satıldığı "trendy" ticari birimlerin, kültürel aktivitelerin yoğunlaştığı alanlar oldular. Kısacası, kent merkezleri sadece fiziksel anlamda değil, aynı zamanda sosyo-kültürel anlamda da "Manhattanlaştılar". İşgücünün

yapısındaki bu dönüşümler doğrultusunda adeta bir “burjuva oyun alanı” haline geldiler” (2000:47). Yaşam standartlarındaki değişimler ve buna bağlı güncel ihtiyaçlar nedeniyle kentsel mekân yeniden yapılandırılmakta ve de birçok tarihi yapı özgün işlevini kaybetmektedir. Yeniden işlevlendirme: “Yapısal ve statik olarak ayakta olan bir binanın ilk yapılış amacına yönelik olarak işlevsel, çevresel ve ekonomik nedenlerle kullanılamamasından dolayı, farklı bir işlevle yeniden değerlendirilmesidir.” olarak tanımlanmaktadır (Hakyemez ve Gönül, 2014: 114). Karagünlü'nün ifadesiyle toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen ancak fiziki varlıklarını sürdüren yapıların etkinliklerini devam ettirmesi ve yeni işlevlere cevap verebilecek hâle gelmesi birtakım dönüşümler geçirmesini zorunlu kılar (Karagünlü, 2015: 7). Yapıların fiziksel olarak kent yaşamına tekrar kazandırılması ve özgün kullanımından farklı bir işleve hizmet etmeleri için yeniden işlevlendirilmeleri bu sürecin bir parçasıdır. Bu bağlamda Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği'ne göre yapılardaki yenileme (rönevasyon), “zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı isteklerle işlevini yitirmiş tarihi yapıların, farklı bir işleve uyarlanması ya da işlevleri devam eden ancak konfor koşulları eskiyerek standart altı kalan tarihi yapıların güncelleştirilmesidir” (TMMOB, 2011: 8). Yeniden işlevlendirme, eski yapıların ayakta kalması, kültürel bir ifade olarak yaşamına devam etmesi ve yıkımdan kurtarmak için bir araçtır. Ancak yeniden işlevlendirme dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün 5. Maddesi bu konuyu şu şekilde açıklamıştır: “Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir” (Akt. Ahunbay, 2018: 150).

Dünya kültürel miraslarının korunmasında büyük rol oynayan ICOMOS yeniden işlevlendirme üzerine şu tanımlı yapmıştır: Kültür varlığının özgün işlevi dışında başka bir işlev için kullanılması yönünde alınan kararın gerektirdiği müdahalelerin, restorasyon/koruma projesi kapsamında uygulanmasıdır. Bu yeniden kullanım sürecinde yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamı saygı görmelidir (ICOMOS. 2013:7).

Tarihi çevreler, inşa edildiği dönemin; teknolojisini, sanat anlayışını, toplum normlarını, kültürel etkinliklerini ve güncel yaşamları hakkında izler barındırır. Konutun özgünlüğünü bozan, tabela-cephe vb. detayları ile tarihi yapının önüne geçen müdahaleler koruma anlayışını tehlikeye atmaktadır. Bu konutlara verilen yeni işlev ve işlevin niteliği korumacılar için önemlidir. Kültürel miras olan ve eşi benzeri olmayan, yenisini yerine koyulmayacak olan bu yapı grupları tarihi belge niteliği taşımaktadır. “Geçmiş uygarlıkların sosyal ve ekonomik yapısı, yaşam felsefesi, estetik duyarlılığı ile ilgili birçok ayrıntı bu çevrelerde saklıdır” (Ahunbay, 2018: 116). Ünik olan bu yapıların gelecek nesillere doğru şekilde aktarılması bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Tarihi yapıda o dönemin günlük yaşam alışkanlıkları, kültürel etkinlikleri, inançları ve inşa edildiği döneme ait sosyo-ekonomik koşulları ve dahasını okuyabilmek mümkündür. Geleceğe doğrudan aktarım yapının bütüncül korunmasıyla gerçekleşmektedir. Tarihi belge niteliği olan kültürel mirasların yeniden işlevlendirilirken yapılan müdahaleler bu izlerin kaybolmasına sebebiyet verebilir. Yapının yeniden işlevlendirirken dikkat edilmesi gereken üç temel olgu bulunmaktadır, yapının konumu, yapının hacimsel-mekânsal

kurgusu ve müdahale yöntemleri-geriye döndürülebilirlik. Yeniden işlevlendirilen yapının konumu tarihi dokudaki yeri, konumdaki ekonomik veriler büyük önem taşır; çevreye uyum göstermeyen, çevrenin temel dinamiklerini karşılamayan bir işlev ise başarılı sayılmamaktadır. Hacimsel mekânsal kurgu yapının yeni işleviyle uyumlu olmalıdır. Yeni işlev için gerekli mekânlar için özgün işlevle çakışmıyorsa yapıya büyük müdahaleler yapılır. Karagünlü'nün saptamasına göre yapıya yüklenmiş doğru bir işlev kurgusu ile aynı zamanda yapının uzun süre etkin kalabilmesi ve süreklilik de sağlanmış olur” (Karagünlü, 2015: 16). Üçüncü dinamik olan geriye döndürülebilirlik ise ikinci temelle iç içedir, yapılan müdahale ne kadar büyükse özgün fiziksel haline getirmekte o kadar imkânsızlaşır. Tarihi belge niteliğindeki bu yapılara az müdahalede bulunmak ise yeniden işlevlendirmede esas alınması gereken noktalardan birdir. Buca Levanten Konutlarındaki çalışmada bu üç esasa bağlı olarak incelendiğinde negatif örnek olarak gösterilen yapılarda 2. ve 3. maddelerin göz ardı edildiği görülmektedir. Yapıların özellikle bahçelerine yapılan doluluk boşluk oranlarını bozan yarı açık mekânlar inşa edildiği gözlemlenmiştir. Pandemi dolayısıyla iç kurgu hakkında bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte yeni verilen işlevlerin fazladan mekâna ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Bu bağlamda olasılıkla tarihi yapıların iç kurgularına büyük müdahaleler gerçekleştirildiği söylenebilir.

Yapının özgün cephe detayları, iç mekân organizasyonu, yapım tekniği, süsleme detayları ve yapının okunan her iz konutun yapıldığı döneme dair bilgi saklamaktadır. Yeniden işlevlendirme ise yapının sürdürülebilirliği için gereklidir. Geçmiş toplumların yapıları inşa ettiği dönemdeki kullanımlar çoğunlukla yetersiz kalmaktadır. Buna bağlı olarak tarihi konutların güncel konfor standartlarına göre yeniden işlevlendirilmesi yapıyı hayatta tutmaktadır. Orbaşı bu konu hakkında şuna dikkat çeker:

“Birçok bina ömrü boyunca işlev değişikliğine uğrayacaktır ve bu değişim yapının dokusunda ve plan düzeninde değişiklikleri zorunlu kılacaktır. Bir yapıda yeni bir işlevi karşılamak üzere yapılan değişiklikler, genellikle o tarihi binanın kullanımı ve işe yararlılığını sürdürmek içindir. Fakat, yeni işlevin yapının dokusuna ve bütünlüğüne olan uygunluğu, üzerinde düşünülmesi gereken konudur” (Akt. Zakar ve Eyyüpgiller, 2018:44).

Çalışma kapsamı Orbaşı'nın 'üzerinde düşünülmesi gereken konu' olarak kısma yorum getirmeye çalışmaktadır. Yeniden işlev verilen yapılara yapılan değişiklikler ele alınmıştır. Kültürel mirasların dokusunda ve bütünlüğüne uygun olmayan müdahale ile yeni işlev kazanan yapıların soylulaştırma ile bağlantısı üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Başka bir ifade ile aynı, benzer ya da farklı işlevle kullanılan yapılardaki yenileme(restorasyon) çalışmaları koruma açısından yetersiz kalabilmektedir. Ekonomik kazanç göz önüne alınarak yapılan restorasyon çalışmalarında yapının özgünlüğü sekteye uğramakta ve asıl amacı yapıyı korumak iken ticarethaneye dönüşen kültür mirasları gözlemlenmektedir. Bir diğer deyişle bu konutlar “ürün” olarak ele alınan, hizmet-eğlence sektörleri için dönüşen, özgün anlamını kaybeden ticari işletmeler haline gelmiştir. Ticari kaygılarla yeniden ele alınan yapılar, yerli halkın bölgeden uzaklaştırılmasına ve yapıların ekonomik kaygılara dönük olarak yeni işlev kazanmasına ve soylulaşmasına neden olmaktadır.

Soylulaştırma veya seçkinleştirme, yüksek gelir gruplarının, düşük gelir gruplarını yerinden ederek kentsel yenileme ve iyileştirme yapılmasıyla gerçekleşmiştir. Enlil, 2000

yılında soylulaştırmanın kapsamında 70'lerden sonra değiştiğini yeniden işlevlendirme ile olan bağımlı şöyle açıklamıştır. "...Artık, 'soylulaştırmaya' salt konut alanlarının rehabilitasyonunun neden olduğu bir nüfus değişimi olarak bakmamak gerekir. Günümüzde 'soylulaştırma' daha geniş kapsamlı bir toplumsal dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Kentsel alanların çeşitli müdahale biçimleriyle gerek işlevini koruyarak gerekse yeniden işlevlendirilerek kente yeniden kazandırılmalarını ifade eder. Ancak, burada esas olan çoğu kez düşük gelirli eski kullanıcıların dışlanmaları, söz konusu alanları her iki durumda da terk etmek zorunda kalmalarıdır. Böyle bir pencereden bakıldığında, küresel yeniden yapılanmanın kentlerdeki en görünür mekânsal izdüşümlerinden biri olan "soylulaştırma", bir bakıma kent merkezlerinin yeniden ele geçirilmesi anlamına gelen bir sınıfsal proje olarak kavranabilir" (2000:46). Soylulaştırma, konut alanlarının rehabilitasyonundan daha kapsamlı bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte fiziksel değişime, sosyo-kültürel değişimler de eşlik etmiştir (Akt. Uzun, 2022: 84). Nitekim Smith ve Williams'a göre soylulaştırma kavramı sadece alt kesimin bölgeden sürülmesi olarak ele alınmamalıdır. Ekonomik kaygılarla yeniden ele alınan yapılar ticari işlevleri ile toplumun ayrıştırılmasına, yaşamsal alana müdahale edilmesine ve bir kesimin o bölge için söz hakkının elinden alınmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu durum soylulaştırma kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Konut alanlarının soylulaştırması; kentsel kıyı alanlarının, sanat ve eğlence yaşamına uygun biçimde yeniden geliştirilmesi, merkezde kalan imalathanelerin kapanması, buralara otellerin, kongre merkezlerinin ve şirket ofislerinin inşa edilmesi ve buna ek olarak modern ve "revaçta" olan markaların ve restoran zincirlerinin buralara gelmesiyle yakından ilişkilidir (Smith ve Williams, 2007: 14).

Soylulaştırma süreci sosyo-ekonomik dönüşüm olarak da ifade edilmektedir. Süreç bir yandan, yeni orta sınıf ve yoksul sınıfın karşılaşmasını olanaklı kılmakta, ancak yoksul sınıfın yerinden edilmesine neden olmakta; diğer yandan ise, eski kent içi alanlarda mülkiyet ve arazi değerleri üzerinden kentsel rantların yaratılması ile belirli sınıfların ayrıcalıklı konuma gelmesi sonucunu doğurmaktadır (Sam, 2018: 105). Smith ve Williams'ın bu sürecin anlaşılmasına kaynaklık edecek büyük resme işaret ederler. Bu bağlamda soylulaştırmayı/mutenalaştırmayı ve kentsel yeniden yapılanmayı; iktisadi kriz, yeni bir uluslararası iş bölümü, sanayisizleşme, kentin değişen işlevi, devletin rolü, değişen siyasi arena ve benzerlerini içeren daha geniş bir uluslararası ve coğrafi bağlamda ele almaya çalışıyoruz (2007: 22).

Soylulaştırma süreci her kentin farklı dinamiklerinin olması karşılaştırma yöntemini zedelemektedir. Ülkemizdeki birkaç örneğe yer vermek gerekirse; İstanbul'daki Kuzguncuk örneği Uzun'un aktarımıyla şöyle gerçekleşmiştir: "İlk oluşumu 15. yüzyıla dayanan ve çevresindeki yerleşimlerde Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan ahşap evlerin bir bölümü bulunmaktadır. 1983'te Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi sınırları içinde kalması sonucunda gelen yapı yasağı sayesinde Kuzguncuk'taki konut dokusu büyük ölçüde korunmuştur. Kuzguncuk'ta seçkinleştirme 1970'lerin sonunda Mimar Cengiz Bektaş'ın mahallede eski bir evi satın alıp yenilemesiyle başlamıştır... 1980'lerde öncüler mahallede sosyal aktiviteleri canlandırmada başarılı olurken 1960'lardan başlayarak unutulmaya yüz tutmuş toplumsal ilişkiler çeşitli sosyal aktiviteler canlandırılarak eski mahalle ruhu tekrar ortaya çıkarılmıştır" (Uzun, 2022: 91). Daha sonraki süreçte artan talebe karşılık çevresinin değişimi gözlemlenmiştir. "Kuzguncuktaki soylulaştırma nüfusun yerinden edilmesiyle değil, mevcut nüfusun bölgenin kimliğini ve kentsel

değerlerini koruma çabalarıyla gerçekleşmiştir” (Uzun, 2022: 92).

Şekil 1. Kuzguncuktan Bir Sokak Tarihi Konut Dokusu ve Çevresindeki Yeni Doku Örnekleri Sol Üst Kısımda (İstanbul-Kuzguncuk, Kişisel Arşiv 2022)

Bu bölgedeki konut stokunun çoğunlukla ofis olarak yeniden işlevlendirildiği gözlemlenmiştir. Yeniden işlevlendirme özelinde bakıldığında yapıların büyük müdahalelerle allanıp pullanmadığı göze çarpmaktadır.

Başka bir örnek ise; Başyazıcı'nın “Cihangir’de Soylulaştırma Sürecinin Sementin Ticari Kimliği Üzerine Etkileri” adlı makalesinde İstanbul’daki seçkinleştirmeyi ele almış ve Cihangir’deki yapılar üzerinden incelemeler gerçekleştirmiştir.

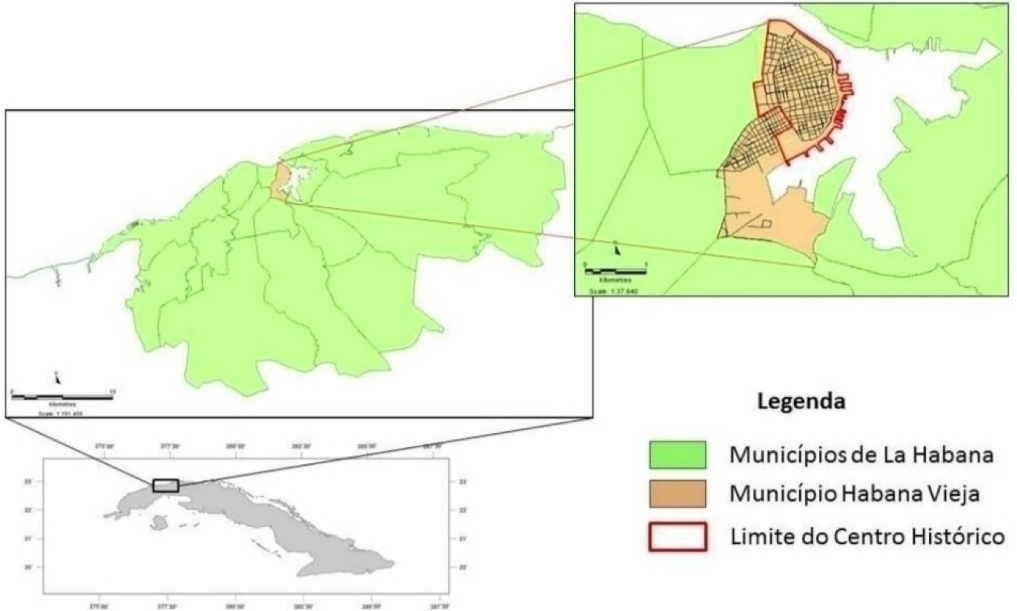

Şekil 2. Cihangir Değişimi (Görsele Twitter üzerinden ulaşılmıştır, <https://twitter.com/hayalleme/status/1254797107996897282/photo/1>)

Ekonomik dinamikler ele alındığında birçok parametreyle beraber 1950'lilerin sonunda Cihangir'in terk edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. "1970'li yıllarda Boğaziçi Köprüsü'nün yapımıyla Galata'dan Mecidiyeköy'e kayan iş merkezleri Beyoğlu ve çevre semtlerinin gelişimini büyük ölçüde engelleyerek, Cihangir'i kimsesiz ve bakımsız bir semt haline getirmiş, semtin yerli sakinlerinin de büyük bir kısmı daha nezih buldukları başka semtlere taşınmışlardır... 1980'li yılların sonlarına doğru Beyoğlu'nun

yaşadığı değişimden etkilenmeye başlayan Cihangir, İstiklal Caddesi'ne yakınlığı sebebi ile tercih edilir bir bölge olmaya başlamış ve semtin eski yapılarına olan talep hızla artmıştır. 1990'ların başında ise semte olan ilginin daha da yükselmesi ile bölge nüfusunun kimliği değişmeye başlamıştır” (Başyazıcı, 2012; 206). Sebep-sonuç ilişkisine bağlı olarak bölgede konut fiyatlarındaki artışı “yerinden etme” sürecini tetiklemiştir. “Soylulaştırma süreci ile semtte fiziksel değişimlerle beraber kültürel değişimler de görülmüştür. Cihangir'in kendine özgü mahalle yaşamının içe dönük yapısı, semtin tercih edilirliliğinin artması ile dışa açılmıştır. Cihangir son yıllarda yerli ve yabancı turistlerin sıklıkla tercih ettiği günlük gezinti ve rekreasyon alanı olarak kullanılmaktadır” (Başyazıcı, 2012: 208). Tarihi çevre bakımından Cihangir bölgesinin kısıtlı olduğu ve yeni konut-iş hanı, plazalara daha yoğun olarak bir kimlik değişiminden söz edilebilir.

Yurt dışı örneği olarak Havana örneği seçilmiştir. Havana, 1519 yılında Eski Havana'da Tarihi Merkez olarak bilinen bölgede kurulmuştur. Binaları, iç verandalı bir zemin katına, büyük kapılara, seramik süslemelere, askeri surlara, kiliselere ve meydanlara sahip bir kenttir. Yeni ve Eski Kıta arasındaki ilişkiler için önemli bir liman olan körfezdeki konumu nedeniyle 1607'de adanın başkenti olmuştur. Soylulaştırma süreci ele alındığında kültürel yapılara, demiryoluna ve seçkin yerleşim bölgelerine yatırım yaparak nüfus göçüne yol açmış ve merkezin 18. ve 19. yüzyıllar arasında endüstriyel bir işlev üstlenmesini sağlamıştır.

Şekil 3. Küba-Havana-Havana Tarihi kent merkezi haritaları (Görsel, Hernández González, Duarte Paes'in 2020 yılında yayınlanan çalışmasından edinilmiştir)

1930'larda tarihi mirasın değerini bilen bir grup aydın tarafından bu mirasın korunması için çeşitli eylemler başlatılmıştır.1938 yılında Oldtown Havana'nın korunması için Oficina del Historiador de la Ciudad de La Habana (OHCH) adlı bir kuruluş kurulmuştur. Bu kuruluş 1940 ve 1950 yılları arasında 16. yüzyıldan kalma Castillo de la Fuerza ve çevresi, Plaza de Armas ve kötü şöhretli sakinlerin evleri gibi binaların ve mimari dokunun kurtarılmasını, korunmasını ve restorasyonunu amaçlanmıştır. Ancak yeterli kaynağın olmaması ve devlet tarafından destek görmemesi bu çalışmayı yavaşlatmıştır.

Şekil 4. Havana Tarihi kent merkezinde yeniden işlev kazanmış bir yapı (Görsel, Hernández González, Duarte Paes'in 2020 yılında yayınlanan çalışmasından edinilmiştir)

1 Ocak 1959'da zaferle sonuçlanan Küba Devrimi ülkeyi derin bir sosyal, politik ve ekonomik değişimler dönemine götürmüştür. Yeni hükümet OHCH'yi ve çalışmalarını kabul etmiş; 1960 ile 1970 yılları arasında mirası korumak için yalnızca birkaç stratejik eylem gerçekleştirebilmiştir. Eski Havana'da üç ana meydana -Plaza de Armas, Plaza de San Francisco ve Plaza de la Catedral- ve kültürel kullanım için kale ve saraylarda restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmalarından söz edilebilmektedir. UNESCO'nun desteği ile yapılardan birkaçı kurtarılmıştır.

Oldtown'daki mimari mirasın turizme göre yeniden işlevlendirilmesi süreci ise 1994'te başlamıştır. Eski saraylar ve seçkinlere ait konutlar, ofisler, liman depoları ve okul yapı grupları olan yaklaşık 25 bina, yavaş yavaş restoran, kafe ve otel gibi yeni turistik işlevle restore edilmişlerdir. "Beltrán de Santa Cruz, El Comendador, Los Frailes, Santa Isabel, Saratoga ve Iberostar Grand Packard gibi düşük gelirli aileleri barındıran apartmanlar günümüzde lüks otellere dönüştürülmüşlerdir. Burada yaşayan pek çok aile yerinden edilmiş ve başta uzaklardaki Alamar olmak üzere şehrin farklı bölgelerine götürülmüşlerdir" (Scarpacci, 2000).

"Geleneksel sakinlerin yatırımcılar ve tüketicilerle yer değiştirmesi, savunmasız ve düşük gelirli nüfusun doğrudan veya dolaylı olarak yerinden edilmesi, kültürel mirasın bölgesel kaynak olarak kullanılması ve turizmin ortaya çıkmasından kaynaklanan süregelen estetik ve kültürel değişimler, bir tür soylulaştırmayı göstermektedir. Politik sistemin kapitalizmden korunduğunu düşündüğü yerlerde bile devam ediyor olabilir" (Hernández González, Duarte Paes, 2020)

Farklı örnekler bakıldığında Buca Levanten konutlarının yeniden işlevlendirilmesinin incelenmesi öncelikle Levanten konutlarının sürecinin açıklanmasıyla net olarak ortaya konulacağı anlaşılmıştır. Bu süreç içindeki değişim soylulaştırmayı işaret edip etmediği görülecektir. Tarihi binalara yapılan müdahalelerin, söz konusu yapıların ticari işlevlerin öne çıkartıldığı bir ürüne dönüşmesine ve de soylulaştırması olan etkileri, ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Bu çalışmada tarihi konutlardaki yeniden işlevlendirme ve soylulaştırma sürecinin analizi bağlamında Buca'daki Levanten konutlara ilişkin gerçekleştirilen alan araştırmasına geçmeden önce, İzmir'de Levantenlerin varlığı ve etkilerine değinilecektir.

İzmir'de Levantenler

İzmir, Batı Anadolu ve Akdeniz coğrafyasının, tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla öne çıkan bir kentidir. 100 yılına girmekte olan Cumhuriyet'in mirasını aldığı 600 yıllık Osmanlı'nın, Selçukluların ve önceki uygarlıkların önemli bir izinin olduğu kent, toplumsal, ekonomik ve siyasi süreçlere bağlı olarak önemli değişimler geçirmiştir. Bu kısımda İzmir'in (İmparatorluğun) geçirdiği ve etkilendiği değişimler bağlamında İzmir'e yerleşen Avrupalı tüccar ailelere (Levantenlere) değinilecektir.

Levanten kelimesi, Fransızca "Lever" sözcüğünden türemiştir. Doğmak ve Doğu anlamlarına gelen sözcük, Doğu Akdeniz ülkelerini tanımlamak için kullanılmaktadır.

Genel bir ifadeyle, Levanten, Avrupalı bir aileden gelerek, bir Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye'de İzmir'e-İstanbul'a yerleşenleri ifade etmektedir.⁵¹ Levantenler, yerli azınlık gruplar ile Batılı insanlar arasında farklı bir toplum ve kültür olarak görülmektedir (Akt. Oban Çakıcıoğlu, 2007: 338). Ana Britannica'da ise Levanten (Fransızca Levantin "Doğulu"), Osmanlı döneminde özellikle Tanzimat sonrasında İstanbul'da ve büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan, Müslüman olmayan azınlıklar, Levantenler olarak belirtilmektedir (Akt. Oban Çakıcıoğlu, 2007: 340). İlber Ortaylı'ya göre ise Levanten kelimesi (Doğulu) ile Doğu Akdeniz Limanları ve bütün Doğu Levantenler için Batı Anadolu önemli bir konuma sahipti. Akdenizliler kastedilmektedir. Ortaylı, Levanten (Doğulu) kelimesiyle, Doğu Akdeniz Limanlarının, bir anlamda da hem Bizans hem Osmanlı döneminde yerli halktan ziyade İtalyan, Katalan, Fransız gibi Batı Akdenizlilerin kastedildiğini, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda ise bu kelimenin Orta ve Kuzey Avrupa'dan gelerek yerleşen yabancıları da kapsadığını belirtmektedir (Akt. Oban Çakıcıoğlu, 2007: 340-341).

Levantenlerin yerleştiği Batı Anadolu; elverişli toprak ve iklim koşullarına sahip olup, ana limanlara yakınlık sayesinde 18. yüzyılda Anadolu'nun ihracata en fazla yönelen bölgesi durumundaydı (Pamuk, 2017: 14). Kasaba ise kapsamlı çalışmasında, Batı Anadolu'nun 18. yüzyılın sonlarında kapitalist dünya ekonomisindeki eksensel iş bölümüyle bütünleşen ilk bölgelerden biri olduğunu belirtir (2005: 13). Özkaya'nın ifadesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda, 18. yüzyılda Fransız, İngiliz, Hollandalı, Venedikli tüccarlar İstanbul, İzmir, Ankara, Kayseri, Bursa, Balıkesir, Aydın, Manisa, Kütahya ve Konya'ya yayılmış durumdaydılar. Bu yabancı tüccarlarla Müslümanlar arasında aracılığı dil bilmeleri nedeniyle Rumlar ve Ermeniler yapmakta, bu da onların ticari yönden zenginleşmelerini kolaylaştırmaktaydı (2020: 18). 1866 yılında yabancılara toprak mülkiyetine izin verilmesinden sonra, İngiliz sermayedarlar büyük miktarlarda toprak satın alarak, ihracata yönelik büyük çiftlikler işletmeye başladılar (Pamuk, 2020: 101). Keyder'e göre de ticaret geliştikçe Avrupa pazarları ile yerli üreticiler arasında başlıca bağı kuranlar Hıristiyan ve Levanten nüfus oldu. Avrupa şirketlerinin liman şehirlerinde açılan acenteler, aracı olarak gayrimüslim Osmanlı uyruklarını çalıştırdı (2008: 34). Kapitalizmin çevre ülkelere girişinde ve çevre ülkelerdeki üretim kalıplarının değişmesinde ticaret sermayesi önemli rol oynadı (Pamuk, 2007: 194).

İzmir 18. yüzyılda büyük bir ticaret merkezi olunca, çok sayıda Avrupalı İzmir'e yerleşti. Ayrıca bu yüzyılda İzmir limanı, diğer Avrupa limanlarına göre daha öndeydi (Özkaya, 2020: 147). 18. yüzyılda Hollanda'dan Osmanlı İmparatorluğuna daha çok tüccarlar ve hekimlerden oluşan göçler olup, İzmir Hollandalıların⁶ yerleştiği önde gelen kentlerden biriydi (Özkaya, 2020: 167). İzmir'in ticari önemi çok eskilere

5 Fransız seyyahı Jean Batiste Tavernier'in 17. yüzyılda yazdığı Tavernier Seyahatnamesi'ne göre İzmir hem deniz hem de kara ticaretinde, Levant'ın en ünlü kenti ve Avrupa'dan Asya'ya ve Asya'dan Avrupa'ya giden malların toplandığı en büyük pazardır (2006: 113). Yine Michaud ve Poujoult İzmir'den İstanbul'a Batı Anadolu 1830 isimli kitabında, İtalyanların İzmir şehrine *ella flora del levanti* dediklerini ve de bazı yolcuların Doğu'nun küçük Paris'i ifadesini kullandıklarını belirtmiştir (2015: 17). Yerasimos'a göre ise Levantenler İmparatorluğun belli başlı büyük şehirlerinde özellikle İstanbul ve İzmir'de kalabalık haldedir (Yerasimos, 2007: 23).

6 Ercan Çokbankir, Seydiköylü Hollandalılar adlı çalışmasında Avrupalı Levantenlerin genellikle İzmir ve Seydiköy'de (bugünkü ismiyle Gazimir) yoğun olarak yerleştiğine yer vermiştir. Hollanda, Danimarka ve İngiltere konsolosları zaman zaman Seydiköy'de oturmuşlardır (2013: 5)

dayanıyor, hatta bazılarında göre 16. yüzyıla uzanıyordu, ama 19. yüzyıldaki patlama farklıydı. Yalnızca 1840-1873 arasında İzmir limanında gerçekleşen ticaretin toplam değeri dört kat artmıştır (Kasaba, 2005: 75). 19. yüzyılın kalan bölümünde İzmir, Osmanlı ihracatında birinci, ithalatında İstanbul'dan sonra ikinci şehir oldu (Kasaba, 1993: 55). Dünyadaki ekonomik trendlerin Batı Anadolu'ya yansımalarından biri kıyı kentlerinde yaşayan ve metropol şirketlerin temsilcileri olarak gelmiş veya onlara yakın temas halindeki yabancı tüccarlardı (Kasaba, 2005: 12). İzmir gibi liman şehirlerde kurulan bankalar ve ticarethaneler iç bölgelere erişimi sağlayan şebekeleri harekete geçirdi. Bu şebekeler tüccarlardan, acentelerden, küçük satıcılardan ve tefecilerden oluşuyordu (Keyder, 2008: 46). Britanyalılar 19. yüzyılda İzmir ve kıyı bölgelerinde sayısal, ekonomik ve politik olarak çok iyi temsil edilir hâle geldiler (Kasaba, 2005: 19).

İzmir kentindeki canlı iş yaşantısı liman kıyısı boyunca yoğunlaşmıştı. On sekizinci yüzyılda, Avrupa Hıristiyan'ı olarak bilinen Frenklerin kent yaşamı üzerindeki etkisi de artmaya başlamıştı. Frenk Caddesi, o dönemde kentin en bakımlı ve en geniş sokağı idi. Çünkü burada çeşitli mal ve hizmetlere yönelik ticari faaliyetler sürdürülmekte, Levantenlere ait iş yeri, depo ve evler bulunmaktaydı. Öyle ki, kente gelen bazı tüccarların yabancı ülke konsoloslarının İzmir'e yakın köylerde tarıma elverişli toprakları, bahçeleri ve oturabilecekleri evleri vardı. Buca, Gaziemir (Seydiköy), Bornova (Bırınabat), Narlıköy (Naldöken) ve Hacılar bunlardandı (Akyüz, 1996: 36). 19. yüzyılda Levanten yaşam alanları; kent merkezinde Punta bölgesi (bugünkü Alsancak) ve 18. yy'dan sonra gelişim gösteren başlıcaları Bornova, Buca ve Seydiköy gibi banliyölerdir (Akkurt, 2004a: 5). 1739'da İzmir'e gelen Richard Pococke'nin ifadesine göre Buca'da, Avrupalıların servi ağaçları kaplı sayfiye evleri, bahçeleri ve tarlaları bulunuyor. ...Çayın öte tarafında, yani kalenin eteklerinin karşı tarafında yeni Avrupalıların sayfiye evleri bulunan Seydiköy (Gaziemir) yer almaktadır (Atilla, 2011: 63). Punta memur ya da ticaretle uğraşan orta sınıf Levanten toplulukların yoğunlaştığı bölge iken, banliyöler çoğunlukla üst gelir düzeyine sahip Levantenlerin tercih ettiği yerleşim alanları olarak ayrılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında büyük ölçüde gerçekleşen dönüşüm Bornova ve Buca yerleşimlerini Levanten grubun Avrupalı kimliklerini sergiledikleri ana yaşama alanları haline getirmiş, yerleşimlerdeki konut karakterlerinde de oluşan değişimle ve yeni mekânsal yapılanmalarda yerel mimari özelliklerin yanı sıra Avrupa üslubu da izlenilmeye başlanmıştır (Akkurt, 2004b: 58). İzmir'in bir uzantısı konumunda olan Bornova, Levantenler için genellikle sayfiye evlerinin bulunduğu bir banliyö olarak kabul edilse de demiryolunun gelmesinden önce de okul kilise gibi mevcut kurumlarıyla devamlı oturdukları bir yerleşim merkezi idi. Ancak, Bornova'nın kentsel gelişiminde önemli bir dönüm noktası olan ve 1865 yılında hizmete giren İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolu hattı, kuşkusuz Bornova'da oturan Levanten sayısında gözle görülür bir artış sağlamıştır. Demiryolu bağlantısından sonra istasyon ve civarı önem kazanarak gelişmeye başlamış ve Bornova'nın tercih edilen semti durumuna gelmiştir (Kuyulu Ersoy, 2013: 165). On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimlerin toplumsal hiyerarşideki dizilişlerinin Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu toplulukların konumları arasındaki farklılıklar İzmir çevresindeki yerleşimlerine de yansiyordu. En zengin mahalleler kuzeydeydi ve yabancılarla Levantenlere aitti. Güneye doğru inildikçe Rum, Ermeni ve Yahudi mahallelerine geçiliyor ve mahalleler daha kalabalık ve fakir olmaya başlıyordu (Kasaba, 1993: 87-88).

19. yüzyıldan itibaren İzmir yapılanmasında etkin olan, kent içinde ve periferide ticari bir ağ yaratan Levantenler ve Batılılaşma hareketinin etkisi sonucu İzmir, Batı kültürünün kabul gördüğü bir Osmanlı kenti haline gelmiştir (Çelik, 2016: 10). Levantenler, toplumsal kimliklerini sürdürebilmek, bir topluluğa ait olduklarını hissetmek, bunun yanı sıra kendilerinden farklı gördükleri diğer toplumlardan uzak ve ayrı kalmak için sosyal kulüpler kurmuşlardır. İzmir kentinde faaliyet gösteren kulüpler incelendiğinde, Batılı kulüplerin etnik gruplaşmadan çok sosyal statü ve sınıf farklılaşmalarına dayalı bir yapılanma sergiledikleri görülmektedir. Levanten toplumun sosyal yaşamı, kulüpler, balolar, tiyatro ve sinema gösterimleri ile renklenmiştir.

1922 yılı sonrasında İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması sonucunda özellikle İngilizlerin yer aldığı Levanten toplulukların bir kısmı İzmir ve Buca'dan ayrılmıştır. İstiklal Savaşı sonrasında yapılan *mübadele* sonucunda Buca'daki Rum kökenli topluluk ile Yunanistan'daki Türk toplumu yer değiştirmiştir. "Mübadele sonrası gelen kişilere Rumlardan boşalan konutlar ve tarlalar verilmiştir" (Çelik, 2016: 23). Levantenlere mübadele zorunluluğu getirilmemiş olup, Levantenlerin temelli gidişleri, Aydın-İzmir demiryolunun işletme ve madenlerin devletleştirilmesinden sonra (1930'ların ikinci yarısından itibaren) olmuştur. Yine işletme hakları Levantenlerin elinde olan İzmir Limanı, İzmir Havagazı Şirketi, İzmir Telefon İşletmesi, Reji⁷ gibi şirketlerin devletleştirilmesi de gidişlerini önemli ölçüde etkilemiştir (İzbudak Akıncı, 2011: 116).

İzmir'de kalan Levantenlerin bazıları ise köşkların eskimesi ve tadilat için büyük paralara gereksinim olması dolayısıyla 1960'lı yıllardan sonra göç etmeyi tercih etmiştir. Yine Cumhuriyet Dönemi'nde köşkların bir kısmı istimlak edilerek devlet eline geçmiştir. Örneğin, İzmir'de Baltacı Malikânesi 1922'lerden sonra Buca Ortaokulu, Rees Malikânesi 1959'dan sonra İzmir Eğitim Enstitüsü olarak hizmet vermiştir (Oban Çakıcıoğlu, 2007: 348). İzbudak Akıncı'ya göre Levantenlerin hemen hemen tamamı gitmiştir. Levanten ailelerin son temsilcileri olarak birkaç kişi kalmıştır (2011: 115). Günümüzün İzmir ve Buca'sında yaşayan Levantenler çok sınırlı sayıda olsa da kentsel bellek açısından önemli bir yere sahip olan Levanten konutlar ve köşklar varlığını bugün de sürdürmektedir. Bu araştırmanın temel sorunsalı da Levanten konutlar ve köşklarının varlıklarını günümüzde nasıl sürdürdükleri, bir diğer deyişle yeniden işlevlendirilen bu yapıların incelenmesidir.

Yöntem

Buca ilçesindeki Levanten konutların yeniden işlevlendirilmesi ve soylulaştırmanın değerlendirilmesi için kente büyük etkileri olmuş kendi topluluğuna özgü belirgin izler taşıyan Levanten konutları taranmıştır. Toplumdaki değişimlerin konuttaki izini görebilmek için belli bir dönem kesitlerinin alınması uygun görülmüştür. Bu bağlamda çalışma kapsamında İzmir kenti Buca İlçesinde bulunan Levanten konutlarının tarihsel süreçteki değişimleri ve bu yapı gruplarının günümüz kullanımları ele alınmıştır. Yapılar

7 Osmanlı döneminde tütünün üretimini genellikle Türkler ticaretini ise yabancılar yapmıştır. 1862 yılında tütün- de devlet tekeli oluşturulmuş ve bandrol uygulaması başlatılmıştır. 1884 yılında tütün ekimi ve satışının denetimi ve işlenmesine dair tekel hakları 30 yıllık bir süre için Reji İdaresi'ne verilmiştir. Bu hak 1914 yılında 15 yıllık bir süre için uzatılmıştır. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Reji idaresinin kapatılması kararlaştırılmıştır. 1926 yılında Devlet İhisarı kurulmuştur (Uzun, 2010: 17-18)

üzerinde gerçekleştirilen müdahalelerin yapıyı korumak amacı ile mi yoksa ticari kaygılarla yapının “ürün” haline getirilip pazarlanması amacıyla mı yapıldığı gibi sorulara cevap aranmaktadır.

Mimarlık ve Sosyoloji üzerinden disiplinler arası literatür taraması ve yeniden işlevlendirme-soylulaştırma özelinde üç farklı örneğin paylaşılmasının ardından Buca Kentsel Tarihi Sit alanındaki üç mahallede alan çalışması yapılmıştır. Buca Levanten konutların yeniden işlev kazanımı ve soylulaştırma, örnek olay incelemesi üzerinden nitel araştırma yönteminin görsel analiz, yapısal tespit ve gözleme dayalı teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Levantenlere özel inşa edilmiş konutların kullanıcı değişiminin bölgesel olarak bir farklılık gösterip göstermediğini anlamak için Buca Dumlupınar, Vali Rahmi Bey, Yaylacık Mahallerinde tespit edilen tarihi Levanten konutları üzerine inceleme yapılmıştır. Bu bölgedeki Levanten konutlarının tarihçesi, süreç içerisindeki kullanıcı profili ve günümüz kullanıcı profili karşılaştırılarak soylulaştırma kavramının Buca Kentsel Sit Alanı'ndaki süreci irdelenmektedir. Bu yapıların tarihi belge değeri, biriciklik özellikleri vb. sebepleri ile koruma altına alınmıştır. Yüksek gelirli kimseler tarafından kullanıcıları olan işçi sınıftan satın alındıktan sonra farklı işlevlerde kullanılmak üzere restorasyon çalışmaları yapıldığı gözlemlenmiştir. Günümüzde el değiştiren Levanten konutlarındaki uygulamalar soylulaştırma kavramı ile ilişkilendirilmiş olup mimari ve sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. Yapıların güncel kullanımları ve restorasyon çalışmasının niteliği, yeniden işlevlendirme ve soylulaştırma kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yapının özgünlüğünü koruması, ticari kaygılarla cephede yapılan abartılı değişimler, tabelaların tarihi dokuya uygunluğu gibi kriterler göz önüne alınmıştır. Bir “ürün” haline gelen ve süslenerek cazibe merkezi oluşturma çabasıyla yapılan müdahaleler yeniden işlevlendirme ve soylulaştırmayı işaret etmektedir. İncelenen 55 konuttan tescilli olan ve uç örnek olarak seçilmiş 22 tanesi doluluk-boşluk (ek yapı), restorasyon niteliği (cephedeki değişiklikler ve tabelalar) ve kullanım durumu üzerinden ele alınmıştır.

Buca'daki Levanten Konutlarının Yeniden İşlevlendirilmesine ve Soylulaştırmaya İlişkin Bulguların Analizi

Buca, Levantenlerin yerleşim yeri olarak tercih ettiği merkezlerin başında gelmiştir. Buca'daki Levanten konutları ticari bağlamda dikkat çekme kaygıları ile biçimsel değişimlere uğramıştır. Smith'e göre soylulaştırma belirli bir yapı çevre, belirli üretim ve yeniden üretim, tüketim ve dolaşım örüntülerini gösterir ve bu örüntüler değişikçe yapı çevrenin coğrafi görüntülenişi de değişir. Ticari kapitalizm ve sanayileşmeye bağlı olarak sermaye birikimini arttıran kesimler, yapı çevreyi de etkilemeye başlamışlardır. Kasaba'ya göre ticarete servetlerini katlayan ve gösterişli bir yaşam tarzı süren kesimler, emlak sektörüne büyük paralar yatırmışlardır (2005: 20). Bu bağlamdan yola çıkarak Levanten konutlarındaki ve çevresindeki dönüşüm ele alınmıştır.

Erpi, 1860-1920 yılları arasında inşa edilen yapıların kendilerine has bir karaktere büründüğünü, yapıların yerleşmiş bir üslup çerçevesi içinde, her birinin kuralları, oranları belirli tiplerin çeşitlemelerinden ibaret olduğunu ifade etmiş ve konutların yer aldığı parsellerin nicelik olarak büyük ölçülerde olmadığını ve konutların bahçe kullanımına sahip olduğunu belirtmiştir (Erpi, 1985; Akt. Akkurt 2004b: 29).

Akkurt'un, Akyüz ve Erpi'nin Buca Levanten konutları hakkındaki görüşlerini toplayıp şu tipolojide açıklama yapmıştır; Buca'ya özgü karakteristik özellikler gösteren konutlar "Büyük Ölçekli Levanten Köşkleri, Özellikli ve Batılı İzler Taşıyan Konutlar, Kentsel Konut Örneklemeleri" olarak üç ana grupta derlenmiştir (2004b: 102). Levanten ve Rum Evleri, bitişik düzende, genellikle iki katlı, dar cepheli, Batı kültürü etkileri yansıtan yapılardır. Plan ve cephe düzeni birbirine benzer niteliktedir, ifadelerine yer vermiştir (Akyüz, 1994: 34).

Tarihi konut stoku içinde yer alan ve günümüze ulaşan yapıların büyük bir kısmı Buca Kentsel Sit Alanı içerisinde yer almaktadır. Özellikle 1950 ve 1980 yılları sonrasında büyüyen ve mega-ilçe durumunu alan Buca'da birçok tarihi yapı günümüze ulaşamamıştır. Bu yapıların yerlerine apartman, ofis vb. kullanımda yapılar inşa edilmiştir. Günümüze kadar ulaşan yapıların korunmasında, 1983 yılında tescil çalışmalarına başlanan, 29.08.1986 tarih ve 2614 sayılı kararı ile kabul edilen ve 2001 yılında genişletilen Buca Kentsel Sitinin önemi büyüktür. Bu kapsamda içerisinde dini, eğitim, ticaret ve konut gibi işlevlere sahip 109 yapı tescillenmiştir (Çelik, 2016: 24).

Tarihi çevrelerin korunmasında yeniden işlev önemli bir yer tutmaktadır. Yapılar yeniden işlev kazanıp kullanıldığında geleceğe aktarımı kolay hâle gelecektir. Hem yapılar stoku kullanılarak sürdürülebilir hâle gelecek hem de tarihi konutun ihtiyacı olan bakım-onarım işlemleri gerçekleşecektir. Ancak tarihi belge niteliği taşıyan bu konut grubuna ekonomik kaygılarla dikkat çekmek için yapılmış müdahaleler gelecek neslin bu yapıları algılamasını, öğrenmesini ve korumasını güçleştirecektir.

Bu kapsamda Buca kentsel sit alanı içerisinde, üç mahallede yeniden işlevlendirilen 55 konut üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma alanında; 19 adet yeme-içme işlevi ile, 13 adet eğitim işlevi ile (altı özel Anaokulu, üç özel dil okulu, dört özel okul), 12 adet ticaret işlevi ile (yedi ofis, iki güzellik merkezi, iki kırtasiye, bir şarap dükkânı) ve 7 adet konaklama işlevi ile (iki otel-pansiyon-özel yurt) kullanılan Levanten konutu bulunmaktadır. Ayrıca Ziraat Bankası'na ait kamusal hizmet işlevi, PTT'ye ait kamusal hizmet işlevi ve Dokuz Eylül Üniversitesine ait önceden yeme-içme işleviyle (günümüzde müze işlevi) ve Eğitim Evi olarak, kamusal alanda hizmet işlevi ile kullanılan dört adet daha Levanten konutu vardır.

Buca'da 1982 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi'nin kurulması ile Buca'nın belli yerlerinin öğrenci odaklı bir hal almasına, buna bağlı bireysel yatırımların mevcut konut stokunun hizmet-eğlence sektörü için kafe-restoran ve bar olarak işlevlendirilmesine yol açmıştır. Eğlence sektörüne hizmet eden bu yapılarda kira bedeli giderek artmış, ekonomik kazancın daha karlı olacağı gerçeğiyle konut olarak kullanma istemi ev sahipleri tarafından da terk edilmiştir.

Kafe-Restoran İşleviyle Kullanılan Konutlar;

Günümüzde kafe-restoran olarak kullanılan beş konutta özellikle tabelaların tarihi dokunun önüne geçtiği tespit edilmiştir. Tabela boyutları tarihi yapının ana cephesini büyük oranda baskılayacak şekilde uygulanmıştır. Ayrıca cephede kullanılan özgün dokuya uymayan renkler (siyah-mor vb.) tarihi ve kültürel değeri yüksek olan Levanten konutlarını koruma bağlamında tehlikeye atmaktadır. Özgün Levanten konutları

genellikle sarı tonları ile boyalıdır. Bu sade cephe boyası yapının diğer süslemelerini öne çıkarmaktadır. İki katlı yaygın Levanten konutlarında üst katındaki cumba altı demir döküm detayları dikkat çekerken, tek katlı konutların çatı silmeleri, bir buçuk katlılarda ise merdiven girişindeki tavan göbeği süslemeleri yapıyı kendi özelinde biricik kılmaktadır. Eğlence sektörü için yeniden işlevlendirilmiş yapı gruplarında dikkat çekme, albenisini arttırma kaygıları yapı cephesinin uçuk renklere boyanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu boyamalar yapının diğer dikkat çekici özelliklerinin kaybolmasına sebep olmaktadır. Ayrıca konutların bahçesine yapılan büyük müdahaleler (inşa edilen yarı-açık mekânlar) doluluk boşluk oranını bozmaktadır. Doluluk boşluk oranındaki bozulma yapılan ek yapılar özgün konutun algılanmasını güçleştirmektedir.

Dikkat çeken örnekler;

Leman Kültür

Şekil 5. Leman Kültür Olarak Yeniden İşlev Kazanan Tek Katlı Kâgir Konut

Buca ilçesi Kocatepe Mahallesi Belediye Caddesi Yeni yol mevkiinde bulunan 221 ada 1 parseldeki kâgir yapı günümüzde Leman Kültür Kafe/Bar olarak hizmet etmektedir. Cepheye yapılmış yarı açık mekânın kütlesi yapının özgünlüğünü bozmaktadır. Mekânın markası, günümüz kullanımındaki işlevi kültürel mirasın önüne geçmektedir.

Cephe rengi, özgün ahşapların korunması ve yenilenmesi seyir keyfi verirken cephedeki eğlence için yapılmış grafitiler dikkat çekmektedir. Şekil 1'de görülen sağır cepheyi tamamen kaplayan Logo yapıdan önce göze çarpan detaylardır.

Şekil 6. Yapıya Ek Yarı Açık Alan

Köşk 1857

282 Ada 26 Parselde bulunan Tınaztepe Mahallesi Belediye Caddesi mevkiindeki bu konut kâgir olarak inşa edilmiştir. Tarihi konut günümüzde kafe olarak hizmet vermektedir. Öncesinde yapının bahçe olduğu düşünülen alanında bugün yarı açık-kapalı mekân inşa edildiği gözlenmiştir. Bu mekân kütle büyüklüğü bakımından Levanten köşkünü baskılamaktadır. Somut kültürel mirasın yeniden kullanarak yaşatma amacından saparak kafe işlevi ön plana çıkmaktadır.

Şekil 7. Levanten Köşklerinden Kendine Özgü Örneklerinden Olan Yeniden İşlev Kazanan Köşk 1857 Adlı Kafe

Sini Köşk (Gavrili Köşk)

Şekil 8. Sini Köşk Adında Restoran İşlevli Büyük Ölçekli Konut Yapısı

İnönü Mahallesi 700 ada 35 parseldeki kâğır konak istasyon, Şinasi, çifte Çam mevkiinde bulunmaktadır. Gavrili Köşk olarak bilinen dönemde Gavrili ailesine ait olan Levanten köşkü İsmet Çiftçi'nin büyük yatırımlarıyla restore edilmiştir. Günümüzde restoran olarak kullanılan yapı ek yarı açık membran örtüsü ön cephesine eklemiş oyun alanıyla görsel olarak değişime uğradığı görülmektedir. Soylulaştırma kapsamında bu yapının bir rant değeri görülerek yatırım aracına dönüştüğü gözlemlenebilmektedir.

Cephe renginin soft seçilmesi, doğrama detaylarının ve cephe süslemelerinin korunması yapının izlerini okumayı güzel kılmaktadır. Ancak yapının sağır duvarındaki devasa tabela tarihi dokuda gezinme algısını kırmaktadır. Emlak Pazarı için bir ürün haline gelen yapı Gavrili Köşk olduğu belli bir dönem içinde Levantenlerin yaşadığı gibi izleri sildiği izlenmektedir.

Bobles Kafe

Şekil 9. Yaygın Levanten Konutlarından Ayrık Nizamlı Süslemeli Bir Konut Örneğinin Kafe Olarak Yeniden Değerlendirilmesi

İnönü Mahallesi 96 Ada 5 Parselde bulunan kâgir konut, İstasyon Caddesi mevkidedir. Yaygın iki katlı Levanten konut örneklerinden olup Sini Köşk'ün karşısındadır. Konutun, kafe işlevine bağlı olarak gördüğü yeni müdahalelerle ticari bir rant aracına dönüştüğü görülmektedir. Yan yola bakan cephe tehlike arz ettiğinden bir çelik iskeleyle desteklenmektedir. Yapıda ek müdahale yapılmamıştır ancak çevresindeki gölgeleme için kullanılan tenteler yapının algılanmasını zorlaştırmaktadır.

Tiq-Taq Coffe

İnönü Mahallesi 137 Ada 1 Parselde bulunan kâgir ev, 9 Eylül İstiklal mevkiindedir. Renkleri ile özellikle cazibe oluşturma amacına gidilmiş olan bu konutta ise bahçesine ve yapının cephesine yapılan uygulamalar göze çarpmaktadır. Marka değeri, ekonomik kaygı gibi değerler ön plana çıkarak kültürel mirası yaşatma, koruma ve tarihi dokuyu sürdürme kaygılarından uzaklaşmıştır.

Şekil 10. Bodrum+Zemin Kat Tekil Levanten Konut Örneğinin Kafe İşlevli Kullanımı

Yurt İşleviyle Kullanılan Konutlar;

Özellikle 90'lardan sonra gelişen üniversitenin fakültelerine gelen öğrencilerin sayısındaki artış, konut ihtiyacının yetersizliğini ve de yurt ihtiyacını artırmıştır. Bireysel girişim/yatırım olduğu anlaşılan iki özel yurt çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Bölgede incelenen bu işlevdeki yapıların cephe renkleri sade ve tabelalarının küçüklüğü ile tarihi konutun önüne geçmediği görülmüştür. Pandemiden dolayı kapalı olan yapıların içine girilememiştir. Bu yüzden iç mekândaki müdahaleler hakkında yorum yapılamamaktadır. Yapılan görüşmeler sonucu yurt yapılarının özgün kurgusunu koruduğu tespit edilmiştir. Yurt işlevi barınma ile eş değer olması ve benzer işlevde yeniden değerlendirilmesi bu yapı gruplarının geleceğe aktarımında daha doğru bir yaklaşımda olduğu kanısına varılmıştır. Yurt yapılarındaki sadelik, ek yapıların olmaması tarihi dokunun olağan bir parçası olarak devam etmesi koruma adına doğru bir yaklaşımdır.

Dikkat Çeken Örnekler:

Dramalı Özel Erkek Yurdu

İnönü Mahallesi 104 Ada 5 Parselde Kuyusu olan kâgir bir konuttur. Ev Halk, Lale, Dutlu mevkiindedir. Sade cephe düzeni yapı girişindeki küçük bir tabela haricinde büyük oranda özgün kalmıştır. Özgün korkuluk-kepenkleri ve demir kapısı tarihi doku ile uyum içindedir.

Şekil 11. Tarihi Konutun Yurt İşlevli Kullanımı

Özel Çağdaş Yüksek Öğrenim Kız Öğrenci Yurdu

İnönü Mahallesi 105 ada 13 parselde Kuyulu Kagir ev, Dutlu mevkiindedir. Cephe giriş kısmındaki küçük Milli Eğitime bağlı olduğunu bildiren tabela haricinde büyük bir müdahale gözlemlenmemiştir. İki katlı Levanten konut kimliğine özgün cumbası dikkat çekmektedir.

Şekil 12. İki Katlı Levanten Konutların Yurt İşlevli Kullanımı

Özel Okul İşlevinde Kullanılan Konutlar;

Bölgede büyük bir yer tutan özel eğitim yapıları dikkat çekmektedir. Milli Eğitim'in denetiminde olan ve eğitim işlevi ile kullanılan konutlar, kültürel mirası korumada en çok tercih edilen yeniden kullanım örnekleridir. Özel anaokulları zinciri olarak kurulmuş özel ortaokul-lise, yurtdışı temelli dil okulları Buca Levanten konutlarının

yeni kullanım alanı olmuşlardır.

Son dönemlerde özel okulların odağı haline gelen iki katlı büyük Levanten konutları büyük posterler kaplanmış, yapı-bahçe ilişkisindeki doluluk boşluk değiştirilmiş, bahçeye gelen yeni yapılar (spor kompleksi, ek etüt binaları vb.) ile tarihi kütlenin anlaşılmasını imkânsızlaştırmıştır.

Dikkat Çeken Örnekler:

Açı Özel Lisesi

İnönü Mahallesi 127 Ada 7 Parseldeki bodrum+ iki katlı kâgir ev Soğukkuyu mevkiindedir. Yapının cephesinde açıklıkların kullanıma göre bozulması, yapı bahçesindeki ek yapının tarihi yapının önüne geçmesi mimari açıdan koruma anlayışına ters düşen müdahalelerdir. Ayrıca reklam amaçlı olarak bahçe duvarındaki dev poster soylulaştırmanın göstergeleri arasında sayılabilir.

Şekil 13. Özel Açı Lisesi Tarihi Konutun Bahçesi Spor Yapısı ve Bahçe Duvarındaki Müdahaleler.

TemA Anaokulları

İnönü Mahallesi 120 Ada 15 Parselde bulunan iki katlı köşk İstasyon mevkiindedir. Yapının saçak altı süslemeleri dikkat çekicidir. Yapının bahçe girişindeki kapıdaki büyük tabela yapının algılanmasını güçleştirmektedir.

Şekil 14. TemA Anaokullarından Bir Örnek-Bahçe Düzeni ve Bahçe Duvarındaki Müdahaleler.

Yabancı Dil Okulları;

İnönü Mahallesi 107 ada 11 parselde bulunan Amerikan kültür dil kursu olarak hizmet veren kuyu ve ahşap bir dükkâna havi kâgir bir konut özelliklerine sahiptir. Yine aynı cadde üzerinde 107 ada 9 parselde bulunan İngiliz Kültür özel dil kursu olarak kullanılan bina kâgir yapım sisteminde inşa edilmiştir. Bu iki kültür varlığı da İstasyon mevkiinde bulunmaktadır. Üçgen alınlıklı tekil konut örneklerinden olan konutların cephe süslemeleri korunduğu ve yapının ön cephesine asılan tabela haricinde büyük bir değişiklik gözlemlenmemiştir.

Şekil 15. Amerikan Kültür Özel Dil Okulu

Şekil 16. İngiliz Kültür Özel Dil Okulu

Neredeyse dünyanın her yerinde açılan yabancı dil öğrenme okullarının, küresel şekilde yansımaları olan Amerikan Kültür ve İngiliz Kültür Dil Okulları Buca'da tarihi çevredeki yapı stokunu değerlendirerek bu bölgede hizmet vermektedirler. Bu yapıların işlevi küresel markalar tarafından yenilenerek kendi amacına uygun olarak düzenlenmiştir.

Güzellik Salonu İşlevli Konutlar

Güzellik salonu işlevi verilmiş iki konutta ise büyük led tabelalar, aşırı renk kullanımı gibi dikkat çekme kaygılarıyla yapılmış müdahaleler; yapının anlaşılmasını, tarihinin geleceğe aktarımını zorlaştırmış ve korumanın niteliğini tehlikeye atmıştır.

İnönü Mahallesi 102/5 ada/parsel de bulunan bir sarnıcı olan kâgir ev restore edilip güzellik salonu olarak kullanıma açılmıştır. Yan parselinde 102/6 ada/parselde bulunan kuyulu kâgir ev günümüzde güzellik salonu olarak kullanılmaktadır.

Şekil 17. Levanten Konutların Çeşitli Örneklerinin Güzellik Salonu İşlevinde Kullanımı

Diğer İşlevlerde kullanılan Konutlar;

Bölgedeki yapılar birden fazla işlevde kullanılmaktadır. Ticarethane, kırtasiye, emlak ofisi, şaraphane ve daha fazla örnekler sıralanabilir. Diğer işlevlerde kullanımlardan emlak ofisi olarak kullanılan bir yapı çok büyük müdahaleye uğramıştır.

Emlak Ofisi

İnönü Mahallesi 120/1 ada/parsel de bulunan kâgir dükkân restore edilip yine ticaret işlevini sürdürmektedir. Yapı bir emlak işreti ofisi olarak günümüz kullanımına devam ederken 2018 yılında Google-Street görüntüsü sol tarafta bulunmaktadır. Aradaki değişimlerden birkaçını; markanın tarihi konutu ezmesi, özgün renk kullanımından emlak şirketin simgesi olan renklere geçilmesi şeklinde sıralanabilir.

Şekil 18. Aynı Parseldeki Konutun Müdahale Öncesi Google Street Görüntüsü (2016)

Şekil 19. Şekil 18'deki Konutun Müdahale Sonrası Görünümü

Kırtasiye-Fotokopi

Tınaztepe Mahallesi 282/9 ve 282/8 de bulunan kâğır evlerin günümüz kullanımında cepheye yüz veren zemin kattaki mekânlar kırtasiye dükkanı olarak işlev kazanırken üst kattaki alan depo olarak kullanılmaktadır. Özellikler 282/9 ada/parselde bulunan Ada Fotokopinin yer aldığı yapı, cephe kaplamasıyla tanınmaz hâle gelmiştir.

Şekil 20. Ada Fotokopi

Düğün Salonu

Mekânın yeniden kullanımda gelecek kişi sayısının fazlalığı, gürültü kirliliği, araçlardan gelecek olan titreşim ve egzoz kirliliği yeni işlevin ne kadara hatalı olduğunu basit sorunlardır. Fiziksel olarak müdahalenin az olduğu görülmektedir, ancak aldığı yeni işlev kazanç getirisi bağlamında düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bu işlev tarihi bir yapı için ciddi bir tehdittir. Burada öne çıkan soylulaştırma kavramını baskın olarak görmekteyiz.

Şekil 21. Büyük Ölçekli İki Katlı Yaygın Levanten Konutu Örneğinin Düğün Salonu İşlevli Kullanımı

PTT Hizmet Binası

İnönü Mahallesi 102/4 ada/parsel de bulunan kuyulu kâgir ev bugün PTT binası olarak hizmet vermektedir. Geçmiş fotoğrafına ulaşılan yapıdaki değişim açıkça görülmektedir. Ön cepheye eklenmiş büyük giriş kütlesi yapının algılamasını zorlaştırmaktadır.

Şekil 22. PTT Kamu Hizmet Binasının Eski ve Google Görselfe Birleştirilmesi

Şekil 23. PTT Yapısı Günümlz Kullanımı ve Sokağın Görüntüsü

Alan çalışması sırasında tespit edilen başka bir sorun ise pandemi ile özellikle yeniden işlevlendirilmiş bu konutların çoğunun yine ekonomik nedenlerle kullanım dışı bırakılmasıdır. İçinde yaşanmayan âtil durumda bırakılan her tarihi çevre yok olma tehdidi altında kalmaktadır. Yeniden kullanım işlevi olarak kafe-restoran-özel yurtlar ve okullar pandeminin karantina sürecinde âtil hâle gelmişlerdir. Özellikle kafe restoranların bu süreçte kapatılıp terk edildiği örneklerde de görülmektedir.

Sonuç

Toplumsal ve tarihsel değişimler, kentsel mekân ve mekândaki ilişkiler üzerinde belirleyicidir. Kentsel mekânların değişim dinamikleri açısından, insanlık tarihinde bazı dönüm noktaları olduğu gibi, ülkelerin tarihinde önemli dönüm noktaları vardır. Bu bağlamda Cumhuriyet Türkiye'sinin mirasını aldığı Osmanlı toplumsal ve mekânsal gerçeklikler üzerinden ele alınabileceği gibi, bu kavramın ele alındığı çalışma konuları ise her bölge için farklı bir süreci beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Buca Levanten konutları, 1950'den sonra değişen kent dinamiklerine bağlı olarak değişimlere uğramıştır. 1982'de üniversitenin ilçede açılmasıyla birlikte öğrenci odaklı bir yöne doğru bu değişimler hız kazanmıştır. 1980'li yıllar Türkiye'de neoliberal ekonomik politikaların öne çıktığı dönem olup, sosyal devletin ve kamunun ekonomik yaşamda etkisi bu dönemde azaltılmaya başlatılmıştır. Yeniden yapılandırılan ekonomide, bir yandan sermaye kentsel mekânları daha fazla yatırım alanı olarak görürken, diğer taraftan tüketim toplumunun mekânları/yaşam tarzları daha fazla öne çıkartılmıştır. İlerleyen süreçte kentsel bellek açısından tarihi konutların ve simge mekânların⁸

8 Bu bağlamda 2000'li yıllarda tarihi Hatay Devleti Meclis Binası, bir yerli zincir restoran işletmesi

farklılaşan tüketim eğilimlerine (hizmet-eğlence sektörünün birçok alanına bağlı olarak) ekonomik bir pazara dönüştürülme çabasına girildiği gözlenmiştir. Bu süreçlere bağlı olarak önceden işçi ailelerinin bazılarının Levanten konutlarının olduğu bölgede yaşarken, bölgedeki kira artışı sonucu bu bölgeyi terk etmişlerdir.

Buca bölgesinde çalışma kapsamında incelenen tarihi Levanten konutlarının, yeni işlevleri ile koruma anlayışına uygun olmayan ve yapının önüne geçen müdahalelere maruz kaldığı görülmektedir. Yapı cephesindeki devasa tabelalar, yeni işlevin gerektirdiği modern ekler tarihi çevrenin özgün dokusunu etkilemektedir. Küresel çaptaki markalar ve girişimciler için bu tarihi yapılar bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Büyük bir çoğunluğu kişilere ve işletmelere ait olan bu yapılar, yatırımcı elinde bambaşka bir üslupla bir pazar ürünü olarak yeniden restore edilmesine ve kendi bağlamını kaybetmesine yol açmaktadır. Tarihi çevrelerdeki konut stoku bireysel, kurumsal ya da yatırımcı üst kimliğiyle yenilenecek (restorasyon) kullanılmaktadır. Ticari kaygılarla yeniden işlevlendirilen ve bu bağlamda restore edilmiş Levanten konutları tarzı yapı grupları üzerindeki müdahaleler soyulaştırma kavramını belirgin hâle getirmektedir.

Tarihi çevrede yeniden işlevlendirme yapılırken dikkat edilmesi gereken noktaları, öneriler olarak şu şekilde sıralamak mümkündür.

*Yapının konumu, çevresel faktörler göz önüne alınarak yeniden işlev kazandırılması esas alınmalıdır.

*Tarihi çevrede yaşayanların, günlük kullanıcıların ve ziyaretçilerin düşünüldüğü kapsamlı analiz çalışmalarına bağlı olarak yeni bir işlevin verilmesi önemsenmelidir.

*Tarihi çevre ekonomik olarak kalkındırılması yapıların sürekliliği için önemli unsurdur. Buna bağlı olarak bölge halkının yaşadığı çevredeki dönüşümler hakkında söz sahibi olması ve buna yanıt veren yeni işlevlerin getirilmesi gerekir.

*Somut olmayan kültürel miras ve somut kültürel miras ile bütüncül korunması ve buna bağlı bir işlev edinmesi hedeflenmelidir.

*Yapının mekân kurgusuna benzer bir yeni işlevde olması esas olmalıdır.

*Ekonomik kaygı içinde yapılan müdahalenin yapıyı ezmesinin önüne geçilmez.

*Yapının bir pazar ürünü olmasından çok yapının tarihi izlerini koruması ve okunabilir olması öne çıkartılmalıdır.

*Geri döndürülebilir müdahaleler yapılmalıdır.

*Yeni gelen işlevle birlikte ihtiyaç olan eklerin tasarımına dikkat edilmesi (sadece ihtiyacı karşılamak için alelade konulmuş dolu bir kütle yerine yapıyı ezmeyen akıllıca tasarımların getirilmesi), son derece önemlidir.

tarafından kahvaltı salonu ve kafeterya olarak hizmet vermiştir. Oysaki Tapan'a göre kentleşme vandaşlar arasında ortak bir belleğin sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Anılar, insanları hem toprağına, yani kentine, hem de birbirlerine bağlarlar; kentliler arasındaki ortak değerler yine insanların birbirlerine daha saygılı, daha hoşgörülü olmasını sağlamaktadır (2014: 72-73).

*Yapıya aykırı bir işlev yüklense bile tarihi çevrenin dokusuna saygı duyacak şekilde restore edilmesi (özellikle mekân kurgusu-cephe-tabela müdahalelerinde aşırıya kaçılmaması, geri döndürülemez olmaması) esas alınmalıdır

Buca'daki üç farklı örneklem alanındaki Levanten konutlarındaki dönüşümlerle karşılaştırıldığında, Küba-Havana'daki gibi sert bir 'yerinden etme' Buca'daki örneklerde söz konusu değildir. Cihangir'deki dönüşümün dinamikleri ve Kuzguncuğun dönüşüm hikayesi ise birbirinden çok farklıdır. Ancak Buca'daki Levanten konutlarının yeniden işlevlendirilmesi, kentsel bellek ve koruma unsurlarının önemli ölçüde göz ardı edildiği örneklerle dolu olup, bu durum kontları, ticari ilişkilerin öne çıkartıldığı bir ürüne dönüştürmüştür.

Sonuç olarak, yeniden işlevlendirme, değişimin bir gerekçesi olarak koruma yöntemleri arasında yer almaktadır. Özgün işlevini yerine getiremeyen yapılarda yeni bir işlev ile yapının sürdürülebilirliği sağlanması amaçlanmaktadır. Buca Levanten konutlarındaki seçilen örneklerle bakılarak amaç kısmındaki sorular yöneltildiğinde yeniden işlevlendirme de eğlence sektörüne kazandırılan yapılardaki müdahalelerin albeni kazandırma amacı güttüğü (özgün renkten daha uçuk bir cephe rengi, devasa tabela ve özgün doluluk boşluğun yitirilmesi-ek yapı) gözlemlenmiştir. Yurt işlevi kazanan ve özgün işlevi ile bağlantılı olan yapı gruplarının ise tarihi çevreye saygılı renk ve cephe düzenin korunduğu gözlemlenmiştir. Yeniden işlevlendirilen yapılarda kira artışı ve çevresine etki eden bir durum görülmektedir. Tarihi çevrenin yakınındaki çok katlı konutlarında bölgenin iyileştirilmesiyle beraber kira artışına sebep olmuştur. Böylece bu bölgenin kullanıcılarının yer değiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda yeniden işlevlendirilerek geri kazanılan yapıların, soylulaştırma ile olan yakın bağlantısı alan çalışmasındaki örneklerle somutlaşmıştır. Ayrıca yapılara yapılan restorasyon işlemleri tarihi doku bağlamından ne kadar kopuksa o kadar ürüne dönüştüğü sonucuna ulaşmıştır.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2018). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akyüz, E. (1994). Tarihsel süreçte İzmir’de konut. Mimarlık Dergisi, 3, 32-35.
- Akkurt, H. (2004a). Batı kültürünün 19. Yüzyıl İzmir’inde mekânsal temsili: Bornova ve Buca Levanten Konutları. Ege Mimarlık, 51, 4-9.
- Akkurt, H. (2004b). 19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde, Bornova ve Buca Levanten Köşklere Mekânsal Kimliğinin İrdelenmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Atilla, A. Nedim. (2011). Bir Göç Kasabası Gaziemir. İstanbul: Heyamola Yayınları
- Başyazıcı, B. (2012). Cihangir’de Soylulaştırma Sürecinin Sektin Ticari Kimliği Üzerine Etkileri. İdealkent dergisi, 3(5), 198-219.
- Beyru, R. (2000). 19. Yüzyılda İzmir Kenti. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Bilecen, M. Y., (2019). Türkiye’de soylulaştırma sürecinin iletişim metinleri üzerinden analizi: 1980-2015 dönemi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, M. (2016). Buca Levanten Konutlarında Kültürel Değerlerin Sürekliliği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çokbankir, E. (2013). Seydiköylü Hollandalılar. İzmir: Gaziemir Belediyesi Yayını.
- Davis, M. (2010). Gecekondu Gezegeni, Gürol Koca (Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Enlil, Zeynep Meryem (2000) “Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi,” domus m, Aralık, no: 8, ss. 46-49.
- Erpi, F. (1985). Buca’da Konut Mimarisi (1983-1934). (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hakyemez, B. ve Gönül, B. (2014). Eminönü hanlarının yeniden işlevlendirilmesi kapsamında değerlendirilmesi: ıv.Vakıfhan. Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 7(2), 101-129.
- Harvey, D. (2016). Kent Deneyimi. Esin Soğancılar (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2019). Paris Modernitenin Başkenti. Berna Kılınçer (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hernández González M. K., Duarte Paes M. T, (2020), Tourism Refunctionalization Of The Historical Center In Old Havana, online erişim sitesi: <https://www.scielo.br/j/mercator/a/vh8QXtJjyXCcTG55MX9bwzj/?lang=en#>, (son erişim tarihi: 28.11.2022).
- ICOMOS. (2013). ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi “2013” Erişim tarihi:30.01.2022, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

- İzbudak Akncı, F. (2011). *Bir Eski Zaman Güzeli*. İstanbul: Heyamola Yayınları
- Karagünlü, N. (2015). *Pera Levanten Konut Mirası ve Yeniden İşlevlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, *İstanbul*.
- Kasaba, R. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*. K. Emiroğlu (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Kasaba, R. (2005). *Dünya, İmparatorluk ve Toplum*. Banu Büyükkal (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2008). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıray, M. (1982). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kuyulu Ersoy, İ. (2013). İzmir, Bornova'da Levantenlerin iki mirası: Davy evi ve De Cramer evi. *Sanat Tarihi Dergisi*, 22, 165-188.
- Michaud, J. F& Poujoualt, J. F (2015). *İzmir'den İstanbul'a Batı Anadolu 1830*. Nedim Demirtaş (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Oban Çakıcıoğlu, R. (2006). İzmir'in Eski Kentsel Dokusunun Korunması ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Oban Çakıcıoğlu, R. (2007). Levanten kavramı ve Levantenler üzerine bir inceleme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 337-356.
- Özkaya, Y. (2020). 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2007). Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2017). Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2020). Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sam, N. (2018). Kent, Toplum, Kültür. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Scarpacci, J. Winners and losers in restoring Old Havana. In: Tenth Annual Meeting Of The Association For The Study Of The Cuban Economy (ASCE). 10., 2000, Miami. Association for the Study of the Cuban Economy, 2000. 289-300.
- Sencer, Y. (1979). Türkiye'de Kentleşme. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Smith, N. & Williams, P. (2007). Kentin Mutenalaştırılması. Meliha Uzun (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Tapan, M. (2014). Koruma Sorunlarımız, Mimarlık ve Kentleşme. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Tavernier, J. P. (2006). Tavernier Seyahatnamesi-Stefanos Yerasimos'un Anısına.

Teoman Tunçdoğan (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

TMMOB (2011). TMMOB Mimarlar Odası Taşınmaz Kültür Varlıklarının Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projelerine İlişkin Teknik Şartname, Ankara. <https://www.mimarist.org/include/uploads/2015/11/tasinmaz-kultur-varliklarinin-rolove-restitusyon-projelerine-iliskin-teknik-sartname.pdf>. (Son erişim tarihi: 30.11.2022).

Uzun, N. (2022). Seçkinleştirmenin İstanbul Halleri. Gazanfer Kaya ve Aziz Şeker (Ed.). Dert Yükü Mekânlar-Kentlerin Yeni ve Eskimeyen Sorunları içinde (s. 83-104). Ankara: Nika Yayınevi.

Uzun, Ö. (2010). Tütün ve Sigaranın İktisadı. Bursa: Ekin Yayınevi.

Yerasimos, S. (2007). Az gelişmişlik sürecinde Türkiye-Tanzimattan 1. Dünya Savaşına. 2. Cilt. Babür Kuzucu (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

Zakar, L., Eyüpgiller, K. K., (2018), Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri Kitabı, Ömür Matbaacılık, İstanbul